

*До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 41.884.085 у Одеському
державному університеті внутрішніх
справ*

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, професора Беніцького Андрія Сергійовича
на дисертацію Кутепова Ігоря Олександровича
«Доказування в кримінальних провадженнях щодо легалізації доходів,
отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних
кримінальних правопорушень»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, та ухилення від сплати податків становить загрозу для економічної безпеки України. Запобігання та протидія цим явищам є одним із пріоритетів державно-правової політики в галузі зміцнення національної безпеки. Слід зазначити, що необхідною передумовою вступу України до Європейського Союзу є удосконалення антилегалізаційного законодавства та створення ефективного механізму щодо протидії легалізації (відмиванню) «брудних» коштів, та зниження ризиків від проникнення до національної економіки злочинно здобутих доходів.

Уряд України визначає напрямки щодо удосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) коштів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів; підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та координації системи запобігання та протидії зазначеним явищам, а також взаємодії із суб'єктами первинного фінансового моніторингу, неприбутковими організаціями, громадськістю та ін.

Зазначені напрямки знайшли своє відображення у Плані заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшенню негативних наслідків ризиків, виявлених за результатами третьої національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового

знищення, на період до 2026 року, який було затверджено у своєму розпорядженні Кабінетом міністрів України від 27 грудня 2023 р. Крім того, в Україні прийнято ряд урядових програм, в яких зазначається про необхідність удосконалення законодавства щодо запобігання, виявлення та припинення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Серед них є Стратегія забезпечення державної безпеки від 16 лютого 2022 р., Стратегія морської безпеки України від 17 липня 2024 р., Програма стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України на період до 2024 року, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 17 січня 2020 р. № 16 та ін.

Тому робота, яка присвячена проблемам доказування в кримінальних провадженнях щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень, є актуальною, а звернення до неї – своєчасним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тематика дисертації пов'язана з виконанням завдань за напрямками наукових розробок. Дисертація узгоджується з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 476 від 30 квітня 2024 року.

Дисертаційна праця також відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) і є в межах науково-дослідної роботи ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер № 0116U006773). Робота виконана згідно з планом НДР кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи запобігання злочинності» (державний реєстраційний номер № 012U002156), та згідно з планом НДР кафедри кримінально-правових дисциплін за темою «Забезпечення кримінально-правової

діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (Протокол ВР ОДУВС № 2 від 23.09.2024 року).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ від 28 жовтня 2021 року (протокол № 3). Тему уточнено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ від 18 лютого 2022 року (протокол № 8).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Результати дисертаційного дослідження І.О. Кутепова видаються обґрунтованими, адже в роботі, яка рецензується, комплексно досліджується широкий спектр проблем, пов'язаних з доказуванням в кримінальних провадженнях щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень.

Слушною є сформульована автором мета дисертаційного дослідження, а саме: теоретичне узагальнення та вирішення комплексної науково-прикладних завдань з вивчення різноманітних способів вчинення податкових злочинів та відмивання доходів від таких злочинів, та формування на цій основі дієвого механізму протидії цим злочинам, вдосконалення методики доказування та тактику захисту у кримінальному провадженні для забезпечення справедливого та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду даної категорії справ (С. 17–18).

Заслуговують на увагу основні завдання, які І.О. Кутепов поставив для досягнення вказаної мети: надати характеристику способів вчинення податкових злочинів та відмивання доходів від таких злочинів; дослідити специфіку та відмежування злочинів щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень від інших категорій злочинів; виявити особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень та проаналізувати взаємодію підрозділів правоохоронних органів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, слідчих дій на

національному та міжнаціональному рівні, здійснення екстрадиційних процедур та обмін інформацією між органами різних держав; представити концептуальне бачення щодо тактики захисту у справах щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень; запропонувати шляхи вдосконалення здійснення кримінального провадження у справах щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень (С. 18).

І.О. Кутеповим чітко визначено об'єкт та предмет дослідження. Використано різноманітні методи наукового пізнання, зокрема: системно-структурний, метод історичного аналізу, порівняльно-правовий, метод логічного аналізу, нормативно-правовий метод та інші методи, якими досягається достатньо високий рівень обґрунтованості положень та висновків дисертації (С. 19–20).

Привертає увагу представлена в роботі судова практика України: 293 судових рішення національних судів України, зокрема, 52 судових рішення ВАКС, а також практика Європейського суду з прав людини (47 справ).

Новизна положень, які виносяться на захист. Рецензована дисертація являє собою комплексне дослідження, присвячене вивченню особливостей здійснення кримінального провадження у справах щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень в умовах сьогодення.

Висновки, заявлені І.О. Кутеповим як нові в теоретичному плані й важливі для юридичної практики, переважною більшістю, дійсно, є такими. Дисертаційна робота, що рецензується, – це, по суті, перше в Україні комплексне монографічне дослідження, у якому піддані теоретичному осмисленню доктринальні підходи до визначення правової природи відмивання злочинних доходів та ухилення від сплати податків. Дослідження охоплює теоретичні та практичні аспекти кримінального процесу, визначає сучасні виклики у розслідуванні зазначених злочинів та пропонує шляхи їхнього вдосконалення.

Положення, які становлять наукову новизну, розвивають науку національного кримінального права та процесу, є належно аргументованими й заслуговують на

підтримку. У ході дослідження висвітлено проблеми, пов'язані з джерелом походження відмивання злочинних доходів, визначення значущості предикатного злочину. Автор цілком справедливо зазначає, що предикатний злочин виступає визначальним фактором, який дозволяє кваліфікувати подальші дії з обробки, використання, приховування або маскуванню доходів як саме легалізацію, а не як звичайне використання майна. У цьому контексті, як вірно зазначає І.О. Кутепов, основний злочин виконує функцію юридичної передумови, без встановлення якої неможливо довести злочинне походження предмета легалізації (відмивання).

Проаналізовано практики виявлення і розслідування податкових правопорушень, що дозволило автору виокремити основні типові моделі ухилення від сплати податків, зокрема: подання завідомо недостовірної звітності, приховування реальних доходів через використання підставних осіб або компаній, створення штучних витрат через фіктивні договори, переміщення активів в юрисдикції з пільговим оподаткуванням, а також використання тіньових готівкових обігів – конвертаційних центрів.

Автором виокремлені критерії розмежування об'єктивних та суб'єктивних ознак, передбачених ст. 209 та ст. 212 КК України, проведено відмежування зазначених кримінальних правопорушень від суміжних складів. Звернуто увагу на сучасний стан та специфіку розслідування злочинів щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень (С. 64–66).

У роботі наголошено на наявності проблем із встановленням способів скоєння податкових злочинів та подальшої легалізації (відмивання) доходів, здобутих внаслідок таких протиправних діянь. Цікавими є висновки автора про те, що сучасна економічна злочинність, у тому числі у сфері оподаткування, дедалі більше набуває системного характеру, а її прояви зумовлені високим рівнем організованості та використанням складних фінансових схем, включно з транскордонними транзакціями, цифровими активами та залученням фіктивних підприємств.

Встановлено особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень. Вказано про взаємодію підрозділів правоохоронних органів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, слідчих дій на національному та міжнаціональному рівні, здійснення екстрадиційних процедур та обмін інформацією між органами різних держав (С. 149–152).

Всі ці наукові положення дисертаційної роботи містять елементи новизни і, без сумніву, є певним внеском у розвиток вітчизняної кримінально-правової та кримінально-процесуальної доктрин.

Важливість одержаних автором дисертації результатів для юридичної науки, правозастосовної та правотворчої практики та рекомендації щодо їхнього використання. Висновки І.О. Кутепова щодо значимості його дисертаційного дослідження для науки та практики видаються слушними.

Теоретичне та практичне значення роботи визначається можливістю використання сформульованих положень, пропозицій та рекомендацій у подальших наукових розробках теоретичних проблем доказування в кримінальних провадженнях щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень тощо.

Зміст праці свідчить про те, що дисертантом було вивчено значний обсяг наукових праць за темою дослідження, а також про його вміння критично аналізувати положення використаних джерел. І.О. Кутепов проаналізував міжнародне та зарубіжне законодавство з питань легалізації (відмивання) коштів, здобутих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків та ін. Детальний, поглиблений та аргументований розгляд більшості питань теми дослідження дозволив авторові запропонувати авторський підхід щодо комплексного аналізу процесуальних процедур кримінального переслідування за злочини, пов'язані з легалізацією доходів та ухиленням від сплати податків, що ґрунтується на сучасних цифрових, інформаційних, процедурних і технологічних комплексах вітчизняного, транснаціонального та нормативно-правового реагування;

сформулювати систему ознак щодо розмежування правомірної податкової оптимізації та кримінального ухилення від оподаткування, із визначенням основних рис шахрайського використання схем трансфертного ціноутворення та офшорних юрисдикцій; виявити структури протиправних легалізаційних схем, що використовуються із застосуванням новітніх інформаційних технологій та інструментів на основі вчинених предикатних кіберзлочинів та правопорушень пов'язаних з незаконним використанням криптовалют тощо.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, повно викладені в опублікованих шести наукових статтях здобувача, три з яких – це статті в наукових фахових виданнях України, а три – тези матеріалів конференцій. Автореферат дисертації відображає зміст основних положень роботи.

Дисертація є самостійною науковою роботою. Основні теоретичні положення та розробки, які характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне й практичне значення його результатів, одержані дисертантом особисто. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Оцінюючи позитивно рівень дисертаційної роботи, слід зазначити, що вона не позбавлена дискусійних положень і пропозицій та потребує певних корегувань.

1. В юридичній літературі є різні погляди вчених щодо обов'язковості або необов'язковості наявності обвинувального вироку суду як підстави притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 209 КК України, а також кримінальні правопорушення, які є різновидами причетності. Крім того, аналіз практики застосування ст. 209 КК показує, що судді по-різному вирішували питання щодо преюдиціальності, тобто визначення відмивання «брудного» майна, незалежно від того, був чи ні обвинувальний вирок за предикатний злочин. Автору доцільно було б розглянути в роботі проблеми преюдиціальності при відмиванні майна, одержаного злочинним шляхом, та надати свої думки з цього приводу.

2. На сторінці 45 та 61 автор згадує опосередкований шлях отримання майна. В міжнародних документах (Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт

та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин; рекомендації ФАТФ та ін.) зазначається про опосередковане (непряме) одержання майна, способи якого можуть бути різноманітними. В роботі доцільно було б означити, що розуміється під зміною первинного вигляду майна, одержаного злочинним шляхом, а також вказати, яку кримінально-правову кваліфікацію необхідно надати особам, що надають послуги учасникам предикатних злочинів щодо опосередкованої зміни джерела походження основного злочину та ін.

3. Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України є «майно, одержане кримінально протиправним шляхом». Виникає питання щодо розмежування ст. 209 та ст. 198 КК України за ознакою предмета кримінального правопорушення. Законодавчі підходи щодо змісту предмету зазначених кримінальних правопорушень є різними. Згідно зі ст. 198 КК України предметом може бути майно незалежно від того, перебувало воно у цивільно-правовому обороті чи було обмежено або заборонено в легальному обігу. Крім того, предметом придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, в контексті статті 198 КК, є майно, яке не підлягає розширеному тлумаченню. Таке майно не може бути опосередковано (непрямо) повністю чи частково одержано кримінально протиправним шляхом, або відбулась зміна його форми (перетворення).

І.О. Кутепову доцільно зазначити, які є критерії розмежування відмивання злочинних доходів (ст. 209 КК України) та суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема ст.ст. 199, 256, 306, 396 КК України та ін.

4. Таке діяння, як «зміна форми (перетворення) майна, одержаного злочинним шляхом», було включено до ч. 1 ст. 209 КК України 06 грудня 2019 р. законодавцем України. Зміна форми (перетворення) означає процес зміни стану майна, яке після скоєння злочину зазнало певних змін (повністю або частково), внаслідок чого їх первинний вигляд набув іншого характеру. Річ, яка отримала іншу

форму, – це інша річ, яка була перетворена, а справжня, що була предметом предикатного злочину, знищена в її індивідуальності.

Водночас було б цікавим почути від автора щодо доцільності зазначених змін в антилегалізаційному законодавстві України.

5. Ознаки відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, містяться в спеціальній кримінально-правовій нормі – ст. 306 КК України. Автору у роботі доцільно було б висловитись з приводу необхідності спеціальної кримінально-правової норми, яка відрізняється від загальною за видом предикатного (основного) злочину.

6. Автор у роботі надає рекомендації щодо включення до кримінального законодавства України ст. 110-2 КК України. Проте поглибленого вивчення питання щодо розмежування ст. 209 та ст. 111-1 КК України не надається, хоча бажано було б висловити свою власну думку щодо питань розмежування відмивання злочинних доходів та злочинів проти національної безпеки України. Так, використання доходів від продажу будь-якої продукції, яка була вироблена на підприємствах, що знаходяться на тимчасово окупованій території, можуть бути кваліфіковані за ознаками ст. 111-1 КК України.

7. В роботі автор розглядає питання щодо процедур первинного та державного фінансового моніторингу. Автору доцільно було б розглянути питання щодо важливості ступеня поінформованості суб'єкта первинного фінансового моніторингу про предикатний (основний) злочин, який передував легалізації (відмиванню). Так, якщо суб'єкту первинного фінансового моніторингу було достовірно відомо, що відмивачи отримують доходи від незаконного обігу вогнепальної зброї, то його діяння можуть бути кваліфіковані за ч. 1 ст. 209-1, ч. 5 ст. 27 ст. 209 та ч. 5 ст. 27 ч. 1 ст. 263 КК України.

Висловлені зауваження є в основному дискусійними та не впливають на загальний високий науковий рівень дисертаційного дослідження, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані дослідником.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження «Доказування в кримінальних провадженнях щодо легалізації доходів, отриманих злочинним

шляхом, ухилення від сплати податків та суміжних кримінальних правопорушень» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор Кутепов Ігор Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент:

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

Інституту права та безпеки

Одеського державного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

Андрій БЕНІЦЬКИЙ